

SÓN NOSTRES, PERÒ SE'N VAN AL RECORD

Maria Joana Minguet i Itarte

De la nostra llengua vernacle hi ha paraules que s'han perdut de la nostra parla per a molts de nosaltres, no així encara per a persones que tenen entre 70 o 80 anys.

Però hi ha uns mots que quasi bé s'han perdut fins i tot de la memòria dels nostres grans. Són mots que designaven arreus, o mots que designaven roba de vestir que s'utilitzava quotidianament i que ara han estat substituïts per altres més moderns.

Però també hi ha verbs i expressions que es perden, com també hi ha paraules que es perden, no perquè deixen d'existir, i no perquè estiguen substituïdes per altres, sinó perquè la gent en lloc d'emprar-les les anem perdent, perdent així vocabulari.

Com per exemple la paraula **ABRIGALLS**. Enlloc de dir **abrigalls** al conjunt de peces que componen la roba del llit, la gent ara normalment les enumera dient: lo llençol, la flassada, lo cobrellit...

En canvi hi ha uns altres mots que es perden perquè són substituïts per altres del català oriental, ja sigui a través dels llibres de text o pels mitjans de comunicació. I com és molt natural, els nostres xiquets, ja utilitzen aquestes paraules en lloc de les nostres pròpies.

Així els nostres mots, les nostres paraules, es van perdent, fent més pobra la nostra llengua catalana.

Seguidament escriure un recull de paraules, sent solament una mostra d'elles.

Aquestes les dividiré en dos apartats.

Un primer apartat serà de paraules ja quasi bé desaparegudes, i l'altre de paraules que, encara que moltes figuren en el nou diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans, se segueixen substituïnt per paraules del català oriental.

Algunes de les paraules, tant del primer apartat com del segon, van reforçades per uns testimonis, testimonis que són les nostres dites, els nostres jocs, les nostres cobles...

Tots aquests mots, molts enregistrats en diccionaris, molts solament existents en la llengua parlada no han de passar a l'oblit, **sols així farem més rica la nostra llengua.**

APARTAT 1: Paraules que gairebé no s'utilitzen, quasi bé desaparegudes.

Abeurador: Pica o conjunt de piques grosses on abeuren el bestiar gros.

Aborronat o asborronat: Que està esgarrifat pel fred, l'horror o la temor.

Abraonar-se: Llançar-se cap a algú, o a un lloc, amb fúria i precipitació.

Abrigalls: Són el conjunt de tot el tapament del llit.

Acatxapar: Rendir, fer perdre el coratge o la força. Ajupir-se, abaixar molt el cos cap a terra per amagar-se.

Aclaridor: Pinta de pues espesses i clares, que serveix per desembolicar els cabells.

Aclucar: Tancar el ulls.

Aïna: Utensili de cuina o instrument agrícola.

Acondolit: Tindre el cos adolorit per excés de treball, de caminar...

Acotar: Tallar un arbre o arbust arran de terra o un poc més avall, perquè cresca amb més força.

Acotolat: Acostat, arrimat.

Adí: Ufania, bon aire.

Adés: Indica un temps passat, però molt pròxim al present.

Adesar: Posar una cosa en lloc on estigue ben guardada.

Ados: Encara.

Adufle: Instrument musical compost d'un cercol ample de fusta al qual van subjectes una o dues pells llises i molt tensades, i que té unes obertures dins cada una de les quals hi ha una llauneta o un cascavell.

"Aeroplano": Màquina voladora que es manté en l'aire per mitjà de plans fixos inclinats.

COBLA:

*N'ha passat un "aeroplano"
carregat de fil d'aram,
n'ha passat per les Ventalles
s'ha emportat a Sant Joan.*

Afet: Feta, acció.

DITA: Bones paraules i mals afets.

Afuat: Prim i acabat en punta.

Agostar: Cremar i assecar les plantes o fruits per l'excés de calor. Aprimar-se els animals per l'excés de calor.

DITA: A l'agost los gats s' agosten.

Agrassot: Raïm menut i ruïn que els veremadors deixen sense collir.

Aücar: Acompanyar o perseguir algú fent-li grans crits per molestar-lo.

Aixaure: Espai, lloc.

Aixerri: Fem del bestiar de llana i cabrum.

DITA: Fem aixerri, bon fem!

Aixerrit: Sec, sense substància.

Aixines o aixintes: Equival a " d'aquesta manera", variants d'així.

Aixolet: Aixà menuda per rebaixar la fusta.

A Ulldecona i alguns pobles de la comarca del Montsià es famós lo conte de "L'AIXOLET".

Aixorejar: Avivar les potències.

Alcova: Departament d'un dormitori separat amb un arc i destinat per posar-hi un llit.

Alego: Prompte, dins poc temps.

Alenda: Notícia, esment.

Alet: Associat que pagava una quota a una confraria. Era un per casa.

COBLA:

*Que demanen los alets
bous, correguda i coets.*

Ali: Avenir-se algunes persones pel seu geni, o entendre's per realitzar algun propòsit.

DITA: *Tant si val ali com barrali.*

Allestat/ada: Ben plantat, que puja dret, que fa goig.

Amanta: Molt, en gran quantitat.

Amerar: Posar en remull una cosa fins que el líquid la penetre.

Andosién: Saludar diverses persones que tenen tractament de vosté.

DITA: *Andosién i esforçar-se.*

Antemenar: Fer perdre el sentit per un cop.

Antera: Tros de terra que queda sense llaurar, on dóna la volta l'arada.

Antipares: Espècie de calces de cuir o de roba sense peu, que es lliga a la cama i la cobreix del genoll fins al turmell.

Arbolat: Furiat, enfadat, cada vegada es va enfadant més.

DITA: *Tinc una gana que m'arboló!*

Arraigat: Posar raïls, estar molt a fons.

Arraïlat: Que està molt agafat.

DITA: *Abre vell i transplantat, primer mort que arraïlat.*

Arrear: Donar un cop, pegar.

DITA: *Arrea, que vas per oli!*

Arredolar: Posar-se en rogle.

Arredoletxo: Joc de xiquets que consisteix a posar-se en rogle, mentre canten la cançó d'Arredoletxo.

CANÇÓ:

*Arredoletxo me planto una auliva
fresca i florida, florida com un sol.
La pobra Marieta se'n cansa de plorar.
No plores Marieta que els Reis
ja estan aquí
te portaran una nina
de fil i cotí, cotí, cotí, cotí.*

Arrop: Most de raïm espessit per ebullició i evaporació, o suc procedent de bresques de mel.

DITA: *Ets més dolça que l'arrop.*

Arruix: Enfadar-se, expressió que indica que hom està enfadat.

Arruixat: Una persona que té el geni exaltat.

Artill: Tindre bona punteria.

DITA: *Artilla, borratxo!*

Asbarda: Nom que designa diverses formes d'un aparell que serveix per cavalcar i per dur càrrega sobre bèsties de peu redó.

DITA: *Quan trona a Irta posa l'asbarda al matxo.
Segons lo burro l'asbarda.*

Asbardó: Una mica més menut que l'asbarda ordinària, però més llarg.

DITA: *Lo burro creix i l'asbardó no.*

Asmosta: Capacitat que tenen les dues mans juntes.

Assocar: Tallar arran de la soca.

Atallar: Paralitzar-se a causa d'una forta impressió.

Ataquinar: Omplir de menjar amb excés.

Atarantar: Pertorbar, llevar a algú l'esma o els sentits.

Atgivellar: Restablir l'amistat entre persones que estaven barallades.

Atrotinat: Batut de cansament.

Atzembla: Bèstia de càrrega.

DITA: *Pareix una atzembla!*

Aunir: Posar juntes dues o més coses formant un tot.

Aunilla: Joc que antigament es jugava amb una pilota feta de draps cosits, o sigue units. El joc consistia a tirar la pilota a l'aire mentre es cantava:

*Aunilla, puntilla
sa mare, la filla.*

Bací: Recipient fondo on es fan les deposicions excrementícies.

COBLA:
*Filla meua pixa en terra
que esta nit no hi ha baci.
que ton pare l'ha trencat
fent revoltes per aquí.*

Bacó: Porc adult.

DITES:
*Quasi pujarà lo bacó a la cuina!
Bona aurella, bon bacó.*

COBLA:
*Sabatetes de xarol
ne porta la meua filla
i aquell morros de bacó
encara no la volia.*

Badina: Clot plé d'aigua embassada.

Badocat: Una cosa migtrencada, badada.

Badonia: Idea desbaratada.

Baldo: Es diu d'una persona que és molt pesada parlant, insistent en allò que parla o demana.

Baluerna: Cosa voluminosa que fa nosa.

Baratar: Donar o rebre una cosa a canvi d'una altra.

DITA:

Qui barata lo cap se grata.

Barbeguera: Raïls molt fines d'olivera. Són molt compactes i van molt prop de flor de terra.

Barboll: Qui parla precipitadament i confús.

Bardissa: Paret de núvols que apareix damunt la serra.

Barral: Recipient per a líquids.

DITA:

Plou a bots i barrals.

Barrat: Tancat en barra, o està ben tancat.

DITA:

Tot tancat i barrat.

Barres: Mandíbules.

DITA:

Tot se ho minja en les barres altes.

Barril: Ormeig poligonal de paper, amb el vèrtex unit per costelles de canya, que va fermat al cap d'un fil llarg i els xiquets el fan volar en dies de vent.

DITA:

Donar corda al barril.

Basca: Calor forta que dificulta la respiració.

DITA:

Pareix Maria basques.

Bassiol: Recipient de fusta, de forma allargada on es posa el menjar per als animals domèstics.

Batzoles: Instrument de fusta, compost de diverses peces articulades que en posar-se en moviment es topen produint un so sec i estrident. Servia per substituir les campanes en les funcions religioses del dijous i divendres sant.

Bequerada: Menjar que un pardal duu en el bec per alimentar els pardalets.

DITA:

Diràs que espere la bequerada.

Berena: Menjar que es porta a l'anar a treballar al camp o fora de casa.

Bescum: Que està tort, que no forma angle recte.

Biscanya: Vent fresquet.

Bolcar: Posar-li a un xiquet els bolquerets.

DITA:

Vés a ta mare que et bolque!

Bolquers: Conjunt de teles i faixes que formen el vestit d'un xiquet en els seus primers mesos. Per designar a un xiquet que tenia pocs mesos, es deia. "És un xiquet de bolquerets".

Borratxet: Tavella de faves.

Borrim: Pluja suau de gotetes menudes.

Bót: Recipient format d'un cuir de cabra o de xot, que cosit i empergat serveix per posar oli, vi o altres líquids.

DITES:

Ja s'unfla el bot!

Plou a bots i barrals

Boti: Nom d'un personatge que s'utilitzava per fer temor als xiquets.

Bursada: Cop donat amb un instrument de punta.

Buscall: Tros de branca d'un dit o dos de gruix.

DITA:

Està més sec que un buscall.

Burguera: Fogó alt, consistent en una cavitat feta damunt d'un suport d'obra.

Cossi: Gran recipient de terrissa amb un forat a la part inferior que serveix per posar-hi roba i fer la bugada.

Costura: Escola on anaven les xiquetes.

COBLA:

*La Mare de Déu quan era xiqueta
anava a costura en una cistelleta.
La mestra li dia sinyora Maria
quina randa fa, qui la cosirà?
La mestra Santa Anna que en té bona mà.*

Cadap: Mesura d'oli, equivalent a la vuitena part d'un cànter.

Cagaferro: Escòria de carbó cremat que tiraven a les vies. Era de les màquines de tren quan anaven en carbó.

Caldera: Recipient de metall, de forma aproximadament semiesfèrica que serveix per bullir aigua, coure carn...

DITA:

Caldera vella, bony i forat.

Caldero: Recipient de metall semblant a la caldera, però de més poca grossària.

DITA:

Faena fuig, caldero vine.

Canús: Mirar de mal ull.

Capell: Peça que serveix per cobrir el cap. Faixa o caramull de núvols que sol posar-se part damunt una muntanya o altre paratge.

DITES:

*Quan Montsià porta capell guarda't d'ell.
Quan Montsià porta capell pica espart i fes cordell.*

Carrau: Instrument de fusta amb què els xiquets feien soroll per Setmana Santa.

Carratell: Barril menut que serveix principalment per posar-hi vi.

Catre: Llit menut, per a una sola persona, que és fàcilment plegable.

Cércol: Disc format d'un cercol de bóta amb els radis de cordes, sostingut per quatre cordells que acaben en una ansa per a penjar-lo al rebost i tenir-hi el pa.

DITA:

Poc pa pa'l cercol!

Coquereta: Es diu de la fruita blana, massa madura, especialment es diu de les figues.

COBLA:

*La figa per a ser bona
ha de tindre tres senyals
pansideta, coquereta
i picadeta dels pardals.*

Cortana: Febra palúdica que es presenta cada quatre dies.

COBLA:

*No vaigues a la Ribera
si no és que sigue per força
t'agarrarà la cortana
i et passaran per Amposta.*

Cortesies: Reverències que feien els que portaven peanya a la processó davant del Santíssim.

Cotet/a: Estar-se quiet, silencios.

Cremaller: Graellat de ferro sostingut per tres peus, dins el qual es posaven teies enceses per il·luminar en les festes del poble.

Cromull: Porció d'un contingut que s'eleva per damunt les voreres del recipient que el conté.

DITA:

No en vull, no en vull, posa'm a cromull.

Cuixot: Cuixa de porc salada o amanida per guardar-se i ser menjada.

D'avui en molts anys: Frase feta que es deia per felicitar un aniversari o un Sant. Frase que no és només una felicitació, és desitjar molts anys de vida a la persona que felicites.

Dejorn: Abans de la nit, o a una hora no avançada de la nit o de la tarda.

Delera: Anhel, desig.

DITA:

Qui espera, delera.

Delme: La desena part de la collita que es pagava com a tribut. A Ulldecona encara existeixen les eres del delme.

Desmadiuat: Molt cansat, defallit.

Desori: Desordre, estat de confusió en què molts criden, ploren...

Despusdemà: Demà passat, el dia immediat següent a demà.

Destemplat: Immoderat, mancat de bon ordre.

DITA:

L'he enviat a caixes destemplades.

Devallament: Tot està desordenat i fora de lloc.

Dida: Dona que allesta el xiquet d'una altra.

Dinada: Ració que és dóna en una vegada als animals.

DITA:

Lo que no es paga en diners, es paga en dinades.

Dobleta: Moneda antiga d'or. N'hi havia de dos, de quatre i de cinc duros.

Engranar: Entrar en funcions a un lloc on el treball es fa per torn o a tongades.

DITA:

Això es diu arribar i engranar.

Escardalenc: Molt prim de cos, flac.

Escarpidor: Pinta de pues grosses i clares que serveix per desembolicar els cabells.

Escarruixar: Traure, espantar les mosques, la gent...

Escudella: Plat fondo en forma de casquet esfèric, generalment sense anses.

Esgatinyar-se: Barallar-se sense arribar a ferir-se greument.

Espapillar: Collir els millors grans d'un raïm.

Estamordit: Estar una mica atontat, sense arribar a perdre el coneixement.

Estaquirot: Persona aturada que fa nosa, o no fa el que hauria de fer.

Esventat: Ressec per l'acció de l'aire.

Fadri/na: Persona jove en estat de casar-se. Solter, que no s'ha casat mai.

COBLA:

*A Ulldecona fan festes,
de Godall baixen fadrins,
porten la ratlla partida
i uns polls com a garrofins.*

Fargalada: Solatge o baixos de l'oli o del vi.

Fato: Conjunt de coses que es porten, que es carreguen...

Figo, a peu: Anar a peu coix.

Gatera: Forat de la porta pel qual entra i surt el gat.

Gambals: Deutes. (Aquell xic està curt de gambals).

Gambosins: Xiuladissa que fa el vent. Als xiquets quan no es portaven bé i se sentia xiular el vent se'ls deia: Ai, que vénen los gambosins!

Garroff: Blau menut que surt quan te pessigues un dit

Gipó: Peça de vestir amb mànigues, ajustada i cenyida al cos. Cobreix el tronc des dels muscles fins a la cintura.

DITA:

De trossos i mossos me faig un gipó.

Grela: Gibrella per rentar-se les mans.

Gribaldina: Samarreta de punt de llana, oberta per davant amb botonadura i generalment amb butxaques.

Güelo/a: Pare o mare del pare o la mare d'un fill/a.

DITES:

Ia, ia ... que vol dir güela!.

Puja aquí dalt i voràs a ta güela. (S'aixeca un dit de la mà).

Gust de salsa: Una classe de raïm.

Jaumets: Raïm que madura per Sant Jaume.

Joca, a la: Anar a dormir els animals, a vegades també es diu a les persones.

COBLA:

*Lo sol ja se'n va a la posta
les gallines a joquer
mala cara farà l'amo
que ha de pagar al jornalier.*

Jupetí: Guardapits.

Llafrisós: Brut, viscós.

Lliura: Unitat de pes que equival aproximadament a 400g. Pedra grossa que serveix de contrapés als molins d'oli.

DITA:

Que poques n'entren en una lliura!

Llogar per Nadal: Els xiquets anaven per les cases a Nadal i se'ls donaven obsequis.

Marfanta: Qui es disfressa de nit per fer temor. Dona poc honesta.

Màrfiga: Tela farcida de palla per a servir de matalap.

Menestral: Qui realitza una professió o art mecànic.

Mesura: Quantitat determinada per mesurament, dimensió. Apreciació del valor d'una cosa i proporció.

DITES:

Quan lo presseguer florix i madura, lo dia està a la mesura.

Entre lo poc i el massa, la mesura passa.

Que plogue aigua neta, pura i en mesura.

Ministre: Algotzir, saig de l'Ajuntament.

Morques: Solatge de l'oli una vegada està depurat.

Mostillo: Confitura casolana que es fa amb farina, anous i vi novell.

Nassera: Badoc, beneitot.

Neulers: Motlle per a fer neules.

DITA:

Ja li han carregat los neulers.

Oró: Espècie de cabàs gran, generalment més alt que ample, de forma cilíndrica o un poc panxuda, que serveix per posar grans, llegums, figues seques...

Paner: Recipient fet de vímets, esquerdes de canyes o joncs entretextits. Generalment porta una ansa de banda a banda.

DITA:

Això són figues d'un atre paner

Perterrir: Morir d'accident o desgràcia.

Picaport: Peça de ferro per a picar a la porta.

Pistraca: Vi ruïn.

Porta de portella: Porta menuda dins d'una altra de més gran.

Portadora: Recipient format de dogues de fusta, més alt que ample, amb la boca i el fons generalment de forma ovalada, amb dos agafadors laterals, que serveix per transportar raïm, vi.

Postema: Pus.

Quiquera: Tassa menuda.

Quiquereta: Tasseta, quiquera menuda.

Rabassut: Baix i gord. Relativament més ample que llarg.

Rapa i fuig: Anar de pressa, sense parar-se.

Rapissar: Prendre d'amagat.

Rebessa, pegar-li: Una persona que s'ho agafa tot al contrari i malament.

Redolí: Objecte de forma cilíndrica que les dones es posaven al cap per portar la pastera, un cànter...

Ressago: Una cosa que no acaba, dolor que persisteix.

Ribell: Recipient de terrissa, a manera de plat gran que serveix per escurar...

COBLA:

*Una vegada era un rei
que tenia un bacó
i no el podia matar
per falta de ribell.*

Roblir: Omplir atapeïdament, completament.

Sabent: Que té regust, sabor de ranci.

Sacadora: Got de llauna amb un mànec llarg, que serveix per a traure oli de les engerres.

Sambullo: Recipient fet de dogues a manera de portadora de poca alçada, amb tapadora que té un forat redó i serveix per defercar-hi i transportar els excrements.

Samugues: Corda llarga i resistent que serveix per a lligar i subjectar la càrrega a les barres de l'ormeig de garbejar.

DITA:

Això és més llarg que unes samugues.

Sapastre: Brut, grosser, que fa les coses malament i sense comptedo.

Saragatona: Planta que, bollida, es feia servir el seu suc per subjectar els pentinats.

Saragüells: Calçons amples que no arriben més avall del genolls.

DITA:

Set saragüells, catorze camals.

COBLA:

*Mare meua em vull casar
fill meu no tens saragüells
Ja m'ha dit la meua novia
que en camiseta mateix.*

Senalla: Recipient fet de palma, que serveix per a posar i transportar terra, fem...

Serracaps: Mena de barret de tela que portaven les dones per sostenir els

cabells.

Someret: Una persona que fa les coses dissimuladament, sense fer soroll.

Soqueta: Peça de fusta que serveix com a guant sense dits per a posar-hi la mà esquerra el segador.

Sumanta: Pallissa.

Suriaca: Instrument que serveix per pegar a les bèsties o incitar-los a caminar fent petar la corretja o corda.

Taleca: Bossa a manera de sac destinada a posar o transportar cereals, llegums...

DITA:

Cap taleca buida s'aguanta.

Talòs: Persona obtusa, molt curta d'enteniment.

Tirabous: Fígues verdes.

Topí: Olla menuda amb una sola ansa.

Tossar: Donar cops amb el cap. Es diu pròpiament dels animals banyegaires.

Tossolot: Cop violent al cap.

Tapaboques: Bufanda, peça de roba calenta que s'enrotlla al coll quan fa fred.

Tronat: La par més alta de la casa on es guarden els mals endreços.

Ulldeconi/na: Són els nadius d'Ulldecona. Totes les persones grans així ho diuen. A més tots els gentilicis dels pobles acabats en ONA com Barcelona, Badalona, Tarragona...fan barceloní, badaloní, tarragoní... I escrits de quan s'escrivia en català en temps de la república així ho demostren.

Valons: Calçons, pantaló que només cobreix fins a les cuixes.

Verdanc: Senyal produït en la carn per l'extravasació de la sang a causa d'un cop.

Xambra: Brusa que porten les dones damunt la camisa per estar per casa.

Xulla: Costella de corder, de cabra... amb una porció de carn adherida que es menja fregida o torrada.

DITA:

Al·leluia, al·leluia, qui no minja pa, no minja xulla.

APARTAT 2: Paraules que se substitueixen per les del català oriental.

Abadejo: bacallà.

DITA:

Lo millor del món arròs en abadeixo.